

“Älä tapa!” Ajatuksia rauhasta ja kasvatuksesta 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa

“Kaikinpuolisen rauhantyön kannattajia tulee vasta niistä, jotka Jumala on saanut uudesti synnyttää.” (Huhtala, *Murha on murha* 1907, 127.)

Siemeniä lännestä ja idästä – suomalainen rauhanliike järjestäytyy

Porvariston vuosisadalla, Napoleonin sotien jälkeisellä rauhan-
kaudella kehittyi monen porvarillisen aatteen rinnalla myös moder-
ni pasifismi. Vuonna 1815 perustettiin Yhdysvalloissa maailman
ensimmäinen rauhanyhdistys, ja Euroopan ensimmäinen rauhan-
yhdistys syntyi tätä seuraavana vuonna Lontoossa. Rauhan-
yhdistykset kuuluivat laajaan, poliittisia uudistuksia ajavaan
liberaaliin liikkeeseen, joka tavoitteli esimerkiksi orjuuden lak-
kauttamista, ihmisoikeuksien kunnioittamista, vapaakauppaa ja
sodankäynnin lopettamista. (Sivonen 1970, 139-140, 143, 145;
Santi 1992, 14; Bonsdorff 1993, 8; Virtanen 1982, 58; Klinge
1994, 185-186, 328-329.)

Suomessa rauhanliike organisoitui myöhemmin kuin monessa
muussa Euroopan maassa, mutta 1880- ja 1890-luvuilla rauhan-
kysymys alkoi täälläkin saada jalansijaa kirjallisuudessa, lehdis-
tössä sekä julkisessa keskustelussa (Kalemaa 1981, 20; Niemi

1980, 125). Suomalainen pasifismi ammensi vaikutteita sekä lännestä että idästä. Länsimainen suuntaus korosti rauhantyössä yleisinhimillisiä ja oikeudellisia näkökohtia, kun taas idästä Suomeen virtasi vaikutteita tolstoilaisesta, kristillisestä pasifismista. Vaikka länsimainen pasifismi voitti korkeammassa kulttuuripiireissä alaa huomattavasti tolstoilaista pasifismia voimakkaammin, sen vaikutus jäi tätä kapeammaksi, sillä tolstoilainen pasifismi ulotti oksansa nuorisoseurojen välityksellä myös keskisäätyyn ja maalaisväestöön. (Nokkala 1958, 214-216.)

Tampereella alettiin vuonna 1897 julkaista Väinämöinen-nimisellä kristillistä kansanlehteä, jonka sivuilla pohdittiin myös rauhan-kysymystä. Lehden ympärille kerääntyneet ihmiset perustivat vuonna 1907 kristillishenkisen rauhanyhdistyksen, joka otti nimekseen Suomen rauhanliitto. Yhdistyksen jäsenistä huomattava osa oli kansakoulunopettajia. Väinämöisen ja Suomen rauhanliiton aatemaailma oli lähellä tolstoilaista pasifismia: kun yleiseurooppalainen rauhanliike vetosi oikeuteen, muiden muassa Kyösti Huhtala¹ korosti rakkautta oikeuttakin tärkeämpänä asiana. Yhdistys liitettiin kuitenkin vuonna 1909 Kansainväliseen rauhantoimistoon, ja toimittaja F. O. Viitanen osallistui yhdistyksen edustajana Tukholman rauhankongressiin vuonna 1910. Kolme vuotta myöhemmin kenraalikuvernööri Seyn hylkäsi yhdistyksen säännöt, ja Suomen rauhanliitto joutui lopettamaan toimintansa. (Nokkala 1958, 207-213; Kalemaa 1981, 21-22; Viitanen 1919, 7.)

Suomen rauhanliitto ei jäänyt ainoaksi suomalaiseksi rauhanjärjestöksi, sillä vuonna 1910 Leo Mechelinin toimesta perustettiin yhdistys nimeltä Fredsvännerna i Helsingfors. Tämä yhdistys oli periaatteissaan lähellä länsimaista pasifismia ja työskenteli yleisen oikeusjärjestyksen luomisen puolesta. Yhdistyksen jäsenistä monet kuuluivat ruotsinkieliseen sivistyneistöön, mutta yhdistys toimi paljolti Mechelinin työn varassa, ja sen toiminta loppui Mechelinin kuoltua vuonna 1914. Rauhanajatuksen omaksui myös Suomen työväenliike, jonka perustavassa kokouksessa todettiin: *“Sotilastaakkaa on suuresti vähennettävä ja rauhanaatetta kehitet-*

tävä ja käytännössä toteutettava.” (Kalemaa 1981, 23, 25.)

Rauhanaatteella oli hyvin heterogeeninen kannattajakunta, ja se kytkettiin yhteen monenlaisten aatteiden kanssa. Tässä artikkelissa kiinnostukseni kohdistuu kasvatuksen ja rauhan yhteyteen. Tarkastelen sitä, minkälaisia olivat vuosisadan vaihteen suomalaisen rauhanliikkeen pyrkimykset kasvatuksen alalla sekä käsitykset kasvatuksen ja rauhan yhteydestä.

Pasifismin kytkökset kansanliikkeiden kulta-ajalla

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suomalaisesta rauhanajattelusta ja rauhanliikkeen järjestäytymisestä on kirjoitettu äärimmäisen vähän.² Ylipäättään vuosisadan vaihteen pasifismin on ajateltu olleen luonteeltaan reaalipoliittista ja liittyneen ajatukseen passiivisesta vastarinnasta: pieni maa ei voi tukeutua voimaan vaan lakiin ja kulttuuriin (Kalemaa 1981, 20, 23; Vares 1995, 284, 298). Esimerkiksi Steven Huxley, joka on tutkinut väitöskirjassaan ensimmäisen venäläistämiskauden aikaista passiivista vastarintaa Suomessa esimerkkinä väkivallattomasta vastarinnasta, tekee tutkimuksessaan selvän eron suomalaisen passiivisen vastarinnan ja kristillisten sekä pasifististen ideologioiden välille (Huxley 1990, esim. 136).

Tällaisessa näkemyksessä pasifistinen ideologia ymmärretään kuitenkin liian suppeasti: sillä viitataan ideologiaan, joka kieltää väkivallan käytön kaikissa tilanteissa. Kenties tämän takia pasifismi on mielletty historiankirjoituksessa erilliseksi ilmiöksi, jolle ei myöskään ole annettu suurta merkitystä. Tutkimuskirjallisuudessa toisinaan viitataan suomalaisessa yhteiskunnassa vuosisadan vaihteessa esiintyneisiin pasifistisiin virtauksiin, mutta ilmiötä ei selitetä eikä pasifismin yhteyttä tai vaikutusta muihin yhteiskunnallisiin kysymyksiin tarkastella.

Historiallisesti pasifismin merkitys ei kuitenkaan ollut näin suppea. Aikanaan sana pasifismi luotiin erottamaan organisoituneet rauhanaatteen ajajat muista aatteellisesti lähellä olevista ryhmistä,

ja vuoden 1901 kansainvälisessä rauhankongressissa sana vahvistettiin rauhanliikkeen käyttöön. Modernilla pasifismilla tarkoitetaan organisoitua rauhanliikettä, joka ei tukeudu vain yksityisiin henkilöihin vaan järjestäytyneisiin joukkoihin. Pasifisteilla saattoi olla keskenään huomattavia mielipide-eroja. Rauhanliikkeen toimijat nimittivät usein myös itse itseään pasifisteiksi, eikä nimitys rajoittunut henkilöihin, jotka tuomitsivat sodan kaikissa tilanteissa. (Sivonen 1970, 139; Virtanen 1982, 60; Cooper 1987, 42-43.)

Rauhanliike järjestäytyi aikana, jolle oli tyypillistä, että erilaiset kansanliikkeet toimivat keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi raittius, kasvatus, uskonto ja siveellisyys kytkeytyivät tiukasti toisiinsa, ja raittius- ja naisliikkeet toimivat osin limittäin. Rauhanajattelun yhteyttä muihin kansanliikkeisiin ja kasvatukseen ei kuitenkaan ole koskaan tutkittu. Irma Sulkusen mukaan kaikki edistysjärjestöt ajattelivat lasten muodostavan kansallisen elinvoiman ytimen, jolloin lasten kehityksen ohjaamisesta ja siveellisen puhtauden vaalimisesta tuli ensiarvoisen tärkeää. Tämä nosti keskeiseen asemaan naiset – etenkin naisopettajat. Raittius- ja kasvatuspyrkimyksissä alemman sivistyneistön merkitys oli huomattava myös siksi, että kansakoulunopettajien ja evankelis-luterilaisen papiston tehtäväksi tuli sitoa ruohonjuuritaso mukaan raittustoimintaan. (Sulkunen 1986, 66, 86-87, 239; Sulkunen 1995, 130-131, 138-139; Markkola 2002, 43-44.)

Tältä pohjalta on kiintoisaa havaita myös Suomen rauhanliiton koostuneen suurelta osin kansakoulunopettajista. Samoin rauhan- aatetta ajaneet Maikki Friberg ja Lucina Hagman olivat innokkaita naisasianaisia ja raittiuden kannattajia. Lucina Hagman oli koulun johtaja, ja Osuuskunta Väinämöisen perustaja. Aaku Mäki oli kansakoulunopettaja, tunnettu raittiuspuhujana sekä raittiusjärjestöjen luottamushenkilö (Nokkala 1958, 207).

Pirjo Markkola on tutkinut kristillissosiaalista työtä 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa pureutuen ennen kaikkea uskonnon ja sukupuolen välisiin suhteisiin. “Langenneiden” naisten nostamiseksi työskentelevät pyrkivät Markkolan mukaan rakentamaan

uutta yhteiskuntamoraalia, mitä Markkola nimittää moraalireformiksi. Moraalireformiin kuului keskeisesti sukupuolimoraali mutta myös moni muu elämäntapaa määrittänyt asia kuten raittiuskysymys. Taustalla oli ajatus, että “langenneiden” naisten päästessä takaisin kristilliseen elämään myös yhteiskunta kohoaisi korkeampaan moraaliiin ja siveellisyyteen. (Markkola 2002, 12-13; Sulkunen 1986, 46.) Tämä haastaa ajattelemaan, voisiko myös sotaa ja rauhaa ymmärtää “lankeamisen” ja “nostamisen” käsitteillä. Yhdistettiinkö sota yhteiskunnan rappioon ja näin tavallaan lankeamiseen samalla, kun rauha edusti korkeaa yhteiskuntamoraalia, kristillisiä hyveitä?

Kiinnitän artikkelissani huomioni siihen, minkälainen kasvatus pasifistien mielestä tuotti hedelmänään rauhantahtoisia ihmisiä ja kenelle he langettivat rauhankasvatuksesta vastuun. Jotta ilmiöstä saisi selkeämmän otteen, on kysyttävä myös, miten pasifistit hahmottivat itse rauhan käsitteen: painottivatko he siinä valtioiden välisiä seikkoja vai yksittäisten ihmisten sisäisiä ominaisuuksia? Oliko rauha heille “negatiivista” sodattomuutta vai vaatikko se toteutuakseen myös jotain muuta?³ Liittivätkö he rauhan joihinkin toisiin arvoihin, kuten esimerkiksi siveellisyyteen tai raittiuteen? Kaiken kaikkiaan artikkelin on tarkoitus antaa vihjeitä siitä, liittyikö vuosisadan vaihteen suomalainen rauhanajattelu osaltaan siihen prosessiin, jonka puolesta myös moni muu edistysliike tuolloin toimi ja joka tähtäsi uuden yhteiskuntamoraalin synnyttämiseen ja kansallisen elinvoiman vahvistamiseen.

Keskityn artikkelissani Suomen rauhanliiton toimijoihin syystä, että yhdistyksessä toimi kansakoulunopettajia, ja kasvatuskysymykset olivat täällä keskeisimmin esillä. Tukeudun tarkastelussani Väinämöisen kirjoituksiin; lehden ensimmäinen numero painettiin joulukuussa 1896, minkä jälkeen se ilmestyi noin kerran viikossa.⁴ Hyödynnän myös muita Osuuskunta Väinämöisen kustantamia rauhanaiheisia kirjasia sekä Lucina Hagmanin ja Mechelinin yhdistykseen kuuluneen Maikki Fribergin kirjoituksia.

Sota ja muut "kuoleman madot"

Kun Väinämöisen näyttenumero ilmestyi joulukuun viides päivä vuonna 1896, lehti julistautui hyvin monitahoisen ohjelman ajajaksi. Se lupasi käsitellä lasten kasvatusta, opetusta ja koulunkäyntiä, nuorison siveellistä ja tiedollista kehitystä, raittiusasiaa ja terveystyöväen opetusta, valistusta ja taloudellisia edistys-harrastuksia sekä kansallisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä. Lehti toivoi saavansa jokaiseen numeroon myös uskonnollisia kirjoituksia. Se ilmaisi huolensa nuorten siveellisestä tilasta ja ilmoitti, että *"Kansan walistuksen ja sen siweellisyyden kohottaminen on tämänkin pienen lehden tarkoitus. Ja warhain, pienestä lapsesta on se jo aljettawa."* Lehti pyrki kohdistamaan sanomansa etenkin vähävaraiselle työväestölle. (Väin. näyttenumero 5.12.1896, 1-2.) Rauhanasia ei siis alun perin kuulunut Väinämöisen ohjelmaan, ja ensimmäisinä vuosina kysymystä käsiteltiinkin vain satunnaisesti. Kymmenen vuoden kuluttua lehden ilmestymisestä oli rauhankysymyksestä kuitenkin jo muodostunut Väinämöisen keskeinen teema.

Väinämöisen kirjoituksissa valtioiden välisiä suhteita peilattiin usein yksilöiden väliin suhteisiin ja yksilöiden välisiä suhteita taas ihmisten sisäiseen maailmaan. Vuonna 1902 lehden sivuilla mietiskeltiin seuraavaan tapaan tilannetta, jossa japanilaisen ja englantilaisen kylän nuorukaisia kuljetettiin sotimaan Kiinaan, missä he päätyivät ampumaan toisensa:

"Olivatko heidän etunsa keskinäisessä ristiriidassa? Ei. Tuon englantilaisen kylän asukkaat tuskin tiesivät, että semmoista japanilaista kylää on olemassakaan, saati sitten että heidän välillään olisi ollut riitaa, joka olisi toistensa mielettömään murhaamiseen johtanut. Asia oli vaan se, että raa'at hallitukset olivat joutuneet keskenään riitaan ja siihen sijaan että olisivat tyytyneet itse ampuman toisensa, ottivat he väkisten tekemänsä sotalain kautta tahi ostivat tahi houkuttelivat kauneilla puvuilla itselleen miehiä, jotka antoivat

ampua itsensä heidän puolestaan.” (“Mietteitä”, Väin. 22.10.1902, 207.)

Lehden mukaan oli olemassa sekä sisäistä että ulkoista rauhaa. Synti uhkasi ihmisen sisäistä rauhaa, ja omatunto oli väline, jolla tätä sisäistä rauhattomuutta vastaan taisteltiin. Kristus oli kuitenkin kehottanut työskentelemään myös ulkoisen rauhan hyväksi ja sovittelemaan ihmisten välisiä riitoja. Tämä työ saattoi olla luonteeltaan hyvin moninaista: joku sovitteli naapureiden kiistoja, toinen pureutui valtioiden välisiin suhteisiin. (“Rauhan tekijät”, Väin. 30.3.1904, 91.)

Toisaalta yhteys sisäisen ja ulkoisen rauhan välillä oli kiistaton, sillä niin kauan kuin oli syntiä, oli myös sotaa. Sota oli syntiä. Sellaisena se rinnastui varkauteen, petokseen ja huoruuteen, joita kaikkia vastaan kristityn ihmisen oli taisteltava sekä itsessään että itsensä ulkopuolella. (Huhtala, “Miettimistä sodan puolustajille”, Väin. 1906, XV.) Elämä oli Jumalan lahja, ja sota oli tämän lahjan halveksimista. Sellaisena se ei kuitenkaan ollut ainoa lajissaan:

“Miltäs näyttää, pidetäänkö elämää nykyaikana oikeassa arvossa? Minusta näyttää siltä, että kuolema nyt riemuitsee entistä suuremmista voitoista. Oma elämänsä eivät läheskään kaikki pidä arvossa Jumalan antamana suurena lahjana. Sen juuria on kalvamassa moni kuoleman palveluksessa oleva mato: irstaisuus, juoppous, ahneus, Jumalan sanan ylenkatse ja monet muut. Kun ne ovat aikansa jäytäneet, turmiutuu tuon Jumalan kasvin ydin, loppuu toivo, ja silloin moni onneton Jumalasta irtautuneena lopettaa itse elämänsä.” (Malmivaara, “Älä tapa!”, Murha on murha, 6.)

Raittiuskysymystä käsiteltiin lehden sivuilla alusta alkaen hyvin vilkkaasti. Vaikka raittiuden ja rauhan yhteyteen ei kovin usein pureuduttu, ilmeisesti asioiden koettiin kytkeytyvän ainakin jollain tavalla yhteen. Jo vuonna 1899 lehdessä ilmoitettiin, että vaikka kansainvälinen raittiusliike pyrki maailmankieltolakiin, ei tässä tultaisi koskaan onnistumaan, ellei kansojen välille saataisi aikaan rauhaa. Toisaalta raittius- ja rauhanasia eivät olleet kirjoittajan mielestä

ainoastaan ulkonaisessa yhteydessä toisiinsa:

“Sota ja sotateoimi, tuo järjestelty nyrkkioikeus waltioitten välillä, on raakuuden ja willielämän jäännös, josta eiwät siwistyneimmätäkään kansat wielä ole wapautuneet. Huumawien myrkkujen, niin kuin alkohoolin, käyttäminen nautintoaineena on samoin raakuuden ja williystilan jäännös. Niinkauan, kuin kansan aistimia tylsytetään juowutusjuomien höyryillä, niinkauwan kuin heidän hermonsa tainnutetaan sillä kauhealla myrkkujuomalla, niinkauwan käyttäwät he sitä unohtaaksensa elämän wiheliäisyyden – niinhywin ruumiillisen kuin siwellisenkin kurjuuden – sen sijaan, että wakawuudella ja woimalla antautuisiwapapautustaisteluun poistaaksensa sitä wiheliäisyyttä, niin kauan on totisesti keran tulewa kansojen wapaus ja maailmanrauha olewa waan kaunista, toteutumatononta unta.” (“Raittiusasia ja rauhanasia”, Väin. 11.10.1899, 170.)

Aatto Mäkinen kiinnitti huomiota alkoholin rooliin sodankäynnissä ja piti luonnollisena, että monet heistä, jotka olivat ymmärtäneet sodan turmiollisen vaikutuksen, olivat alkaneet työskennellä myös juovutusjuomien käyttöä vastaan (“Raittiusasian ja rauhanliikkeen edistäjä”, Väin, joulukuu 1910, 58). Myös Maikki Fribergin mielestä alkoholin ja sodan välillä oli läheinen yhteys. Toinen johti toiseen, ja molemmat raaistivat ihmisen luonnetta sekä olivat ihmisyyden vastaisia. (“Ainoa tehokas keino”, NÄ, N:o 28, 1914, 343-344.)

Rauha ei ollut Väinämöisen pasifisteille muusta yhteiskunnallisesta elämästä irrallinen asia, ja sitä saatettiinkin edistää myös muutoin kuin varsinaisten rauhanyhdistysten välityksellä. Tämän lausui selvästi julki Aatto Mäkinen (1905, 35). Hänen mielestään jokainen järjestäytynyt ryhmä ihmisiä, joka palveli jotakin edistystarkoitusta, vaikutti epäsuorasti myös rauhanaatteen kehityksen hyväksi. Tällä tavoin ajateltuna rauha näyttäytyy korkeana päämääränä, edistyksen huipentumana, jota kohden kaikki edistysliikkeet omalla sarallaan pyrkivät yhteiskuntaa kuljettamaan.

“Naisien tulee nuo suvut luoda”

Aatto Mäkisen (1905, 35) mukaan suurimmassa osassa naisia piili synnynnäinen vastenmielisyys sotaa kohtaan, minkä takia olikin luonnollista, että monet naisyhdistykset olivat ottaneet rauhan ohjelmaansa. Neljä vuotta myöhemmin Mäkinen vielä mainitsi joidenkin väittävän, että koska naiset olivat vähemmän riidanhaluisia kuin miehet, olivat he miehiä sopivampia edistämään rauhanasiaa. Itse hän ei tällöin halunnut ottaa asiaan kantaa vaan totesi ainoastaan, että rauhanasia kuului ihmisinä naisille yhtä hyvin kuin miehille. Naiset saattoivat pitää esitelmiä ja kirjoittaa lehtiartikkeleita, ja erityisesti naisille sopi sodasta realistisesti kertovan kaunokirjallisuuden levittäminen. Naisia toimi myös opettajattarina sekä koulujen johtokunnissa. Mutta vaikka nainen tuntisi olevansa kykenemätön kaikkeen edellä mainittuun, oli hänellä omassa kodissaan kiistämätön valta vaikuttaa lastensa kehitykseen. Tämä tehtävä olikin Mäkisen mielestä kaikkein merkityksellisin. (“Rauhanasia ja naiset”, Väinämöisen joulunumero, joulukuu 1909, 12-13.)

Lucina Hagmanilla puolestaan oli selkeä näkemys siitä, soveltuivatko miehet vai naiset paremmin rauhanasian palvelukseen. Hagmanin käsitys hänen aikansa todellisuudesta ei ollut ruusuinen, ja hän uskoi tilanteen parantumisen edellyttävän sellaisten uusien sukujen syntymistä, joiden käyttäytymistä hallitsisi rakkautta. Kasvatusopit oli kirjoitettu miehistä nuorisoa ja yhteiskuntaa ajatellen; ne pyrkivät kehittämään miehissä itsekkäitä ominaisuuksia, jotka vallitsivat kaikkialla miehisessä yhteiskunnassa ja heijastuivat viime kädessä kansainvälisessä maailmantilassa, joka oli perin kiero. Hagmanin mielestä naiset olivat luodut synnyttämään elämää, eivät kuolemaa: sorto ja tappo eivät kuuluneet heille. (Hagman 1900, 13, 18-20.)

Naisilla oli siis tehtävä. Heidän oli luotava uusi ihmisyyshanne ja asetettava sen kanssa sopusointuun uusi kansa- ja valtioihanne. Nämä ihanteet tuli luoda naisten oman “erityishengen” mukaan. Työn oli alettava kodeista, joista oli poistettava “omanvoiton ja

oman onnen epäjumala” ja kutsuttava tilalle *”rakkauden rauhaisa hengetär”*. Hagmanin mukaan jo pienessä lapsessa alkoi elää saaliinahneus, joka tuli esiin yksinkertaisissa leikeissä. Vähitellen se kehittyi vallanhimoksi, jonka seuralaisina esiintyivät viekkaus ja petollisuus. Jos nämä ominaisuudet kohdistuivat perheen ulkopuolisiin henkilöihin, äiti antoi ne luvattoman usein anteeksi, mikä johti vaaralliseen kehitykseen. Huolestuttavaa oli myös se, että pojille sallittiin perheessä erilainen käytös kuin tytöille ja pidettiin luonnollisena sitä, että perheen tytöt palvelivat poikia. (Hagman 1900, 29, 31, 36-37, 39-40, 42-43, 45-46.)

”Yksilöt, jotka saavat tottua pienissä asioissa aina vaan ottamaan mutta harvoin antamaan, palveltaviksi mutta harvoin palvelemaan, vaativat sitte suuremmissakin saada aina ottaa tahtomatta antaa, vaativat palvelusta mutta eivät tahdo itse palvella.” (Hagman 1900, 44.)

Poikien annettiin myös jo nuorina ruveta tupakoimaan, käyttämään väkijuomia ja pitämään kevytmielistä seuraa: *”Ei se ole muuta kuin itsensä tyydyttämistä sekään, saattaen harjoittajansa himosta himoon, nautinnosta toiseen. Siten nuoria poikia kasvatetaan etsimään vain omaa hauskuuttaan, omaa etuaan, jota muiden täytyy palvella.”* (Hagman 1900, 46.) Hagman totesi hieman halveksuen, että kansakunnan oli jouduttava niin ahtaalle kuin tuolloin, ennen kuin sivistyneistökin tunnusti, että ainoastaan raitis kansa saattoi pysyä koettelemuksissa pystyssä. Juomatapojen läheisiä seuralaisia hänen mielestään olivat rivoisuus ja riettaus, joiden harjoittamisella myös tyydytettiin vain omaa himoa. (Hagman 1900, 47, 49.)

”Kilvet rinnalla ja keihäät ojossa” – Minkä puolesta koulua käydään?

Väinämöisen kirjoittajat painottivat usein sitä, kuinka keskeinen merkitys ihmisten sisäisellä muutoksella oli kehityksessä kohti rauhaa. Lehden kirjoittajakunnassa oli monia kansakoulunopettajia⁵,

eikä olekaan ihme, että yksilön muuttamisessa rauhantahtoiseksi kasvatus nousi keskeiseen asemaan. (“Rauhanyhdistyksen tarpeellisuus”, Väin. 31.3.1907, 166; “Suomen rauhanliitto”, Väin. 31.3.1907, 183; “Päivän tapahtumain johdosta”, Väin. 5.4.1905, 100.)

Kasvatus saattoi tosin toimia myös rauhanpyrkimyksiä vastaan. Tammikuussa 1910 Väinämöisen sivuilla käytiin kovin sanoin vallitsevan kasvatustavan kimppuun. Kirjoittajan mielestä valtiot olivat jo aikoja sitten ottaneet palvelukseensa kirkon ja koulun, joiden välityksellä ne syöttivät ihmisille sotapropagandaa ja valjastivat kansat sotakoneiston palvelukseen:

“Jo nuorena selitetään lapsille Israelin kansan historian awulla, että sota on pyhää, että Jumalakin käski tappamaan ihmisiä, ’pakanoita’. Koulussa sitten edelleen opetetaan historian perusteella melkein paljaita sotia, ja parhaita sotilaita kunnioitetaan ja ylistetään erinomaisina sankareina, joiden esimerkki kiihoittaa nuoret ja kokemattomat seuraamaan heitä sopiwassa tilaisuudessa. Näin opitaan, ettei ole mikään rikos tappaa toiskielisiä, toisen wärisiä, ja toisin uskowia ihmisiä. Kun hywä alku näin on pantu, otetaan parhaat, terweimmät miehet sotapalvelukseen juuri sillä ijällä, jolloin heiltä puuttuu kykyä itsenäiseen ajattelemiseen. Ankaran walan awulla sitten loppukin ihmisyyttä pois karkoitetaan ja sotilas on walmis tappamaan waikkapa oman isänsä, äitinsä ja weljensä.” (“Rauhantyön ohjelmaa”, Väin., tammikuu 1910, 1.)

Eräs kirjoittaja taas kumosi väitteen, jonka mukaan Suomen kansa olisi kokonaisuudessaan rauhan kannalla, kuvaten koulussa näkemäänsä Snellmanin päivän viettoa seuraavin sanoin:

“Niinpä kotiseudullani, ottaakseni vain pienen esimerkin, pantiin Snellmanin juhlassa viime kevännä toimeen kuvaelma, jossa kansakoululapset opettajainsa johdolla esiintyivät kilvet rinnalla ja keihäät tojossa ja lauloivat vanhain atenalaiisten sotalaulua, kuinka muka ’kaunis on kuolla’ so-

dassa. *Suuren Snellmanin muistoa vietettäessä, Snellmanin, joka herätti Suomen kansaa kokonaan rauhalliseen taisteluun olemassa olonsa puolesta, oli tämä sodan ihannoiminen kerrassaan sopimatonta.*” (“Rauhanyhdistysten tarpeellisuus”, Väin. 31.3.1907, 166.)

Tilanne ei kuitenkaan ollut toivoton. Aatto Mäkinen pohdiskeli kesäkuussa 1905 koulun mahdollisuuksia edistää rauhanliikettä. *“Ennen kaikkea on lapsille näytettävä, että ihmiskunnan onni on kansain solidarisuudessa, kaikkiihteydessä”*, totesi Mäkinen. Hänen mielestään lapset tuli auttaa selkeästi ymmärtämään, kuinka ihmisten elämät olivat kytköksissä toisiinsa ja kuinka monet ihmiset työskentelivät heidän vuoksensa. Onnistuneet tuotteet edellyttivät selkeää työnjakoa. Työnjako kuitenkin johti keskinäiseen riippuvuuteen ihmisten välillä sekä kiittolisuudenvelkaan, joka vaati kaikkia ponnistelemaan omalla sarallaan hyödyttääkseen vastavuoroisesti mahdollisimman paljon kanssaihmiisiä. (Mäkinen, *“Kuinka koulu voi edistää rauhanliikettä”*, Väin. 14.6.1905, 161.)

Kun lapsi ymmärsi tämän pienessä mittakaavassa, oli häntä autettava ymmärtämään, että sama kuvio toistui myös kansakunnan tasolla: kaupunki, paikkakunta ja maakunta riippuivat taloudellisesti toisista alueista. Kansakunnan tasolta edettäisiin jälleen kansojenvälisiin suhteisiin. Valtiot täydensivät toisiaan; ne saivat toisilta valtioilta sitä, mitä niiltä itseltään puuttui, ja maailmanmarkkinoiden seurauksena yhden maan taloudellinen onni tai onnettomuus vaikutti vastaavasti myös muihin maihin. Toisaalta riippuvaisuus ei rajoittunut vain taloudelliseen vaihtoon vaan koski myös hengen maailmaa – tieteen tuloksista saivat nauttia kaikki, ja sivistys oli yhteistoiminnan hedelmä. (*“Kuinka koulu voi...”*, Väin. 14.6.1905, 161-162.)

“Kun sellaisia ja muita samankaltaisia tarkasteluja toimitetaan maantiedon ja historian opetuksessa ynnä kansantaloudessa, missä sitä opetetaan, niin eikö lapselle tule itsestään aawistus, ett’ei kansain määränä ole tapella keskenään, waan edistää ja täydentää toisiaan, ja että koko ihmiskunta muo-

dostaa suuren perheen? Eikö silloin sodan täydy itsestään esiintyä hänelle kaikessa hyljättäväisyydessään ja inhoitavaisuudessaan ja eikö hänessä pakostakin synny rauhan rakkaus, toivo sowinnon wallasta maan päällä?” (“Kuinka koulu voi...”, Väin. 14.6.1905, 162.)

On mielenkiintoista, että kristillisessä lehdessä argumentoidaan rauhan puolesta näinkin selvästi taloudellisin termein. Argumentit ovat läheisiä länsimaiselle pasifismille, joka kokosi paljon kannattajia taloudellista liberalismia suosivista piireistä. Ajateltiin, että koska sota häiritsi talouden kehittymistä, se vahingoitti sekä sodan voittajia että häviäjiä. Oli tyypillistä, että industrialismi ja militarismi käsitettiin vastakkaisiksi ilmiöiksi; kapitalistista industrialismia pidettiin luonteeltaan pasifistisena. (Sivonen 1970, 141-142.)

Rauhanystävät eivät Mäkisen mielestä kuitenkaan halunneet kääntää selkäänsä isänmaanrakkaudelle. He vain halusivat puhdistaa patriotismin *“kuonasta, joka sitä vielä haittaa”*. Nuoria tuli opettaa rakastamaan isänmaataan vihaamatta ja syyttämättä naapureitaan. Vihan ja epäluulon lietsomisen vaara esiintyi Mäkisen mukaan etenkin äidinkieliessä ja historiassa. Tosin historianopetus oli hänen mukaansa viime aikoina kehittynyt parempaan suuntaan. Se ei ollut enää pelkkää sotahistorian nimien ja tapausten tahkoamista, vaan oli huomattu historian merkitys mielen ja luonteen kehitykselle. Aine oli nostettu jo melkein uskonnon asemaan ja käytössä oli monia innostavia oppikirjoja. Kuitenkin oppikirjat yhä vielä painottivat kansoja erottavia tekijöitä niitä yhdistävien asioiden kustannuksella, ja sotatapauksia esiteltäessä oman maan tekokset maalattiin myös muiden maiden toimia positiivisemmin sävyin. Koska kansoja yhdisti sivistys ja erotti sota, olisi historiasa pitänyt opiskella sodan sijaan ensisijassa sivistyshistoriaa. (“Kuinka koulu voi...”, Väin. 14.6.1905, 162.)

Myös Kyösti Huhtala moitti historiankirjoja siitä, että niissä sotasankareita ylistettiin ja samalla vietiin palstatilaa rauhallisen työn, tieteen ja taiteen kehityksen kuvaamiselta. Huhtala toivoi sotasankarien rinnalle mahdollisimman paljon rauhaa edistäneiden

henkilöiden kuvauksia, sillä juuri he olivat vieneet ihmiskunnan kehitystä eteenpäin, eivät sotilaat. Myös kirjallisuudessa, runoudessa ja näytelmissä maalattiin sodassa tappaminen hyveeksi ja urhollisuudeksi, kun taas sodan varjopuolista vaiettiin täysin. Jos sodista haluttiin kertoa, tuli niistä Huhtalan mielestä kertoa sodan veristä todellisuutta ja inhimillistä kärsimystä kaunistelematta. Arvostelun kohteeksi joutuivat etenkin Runebergin *Vänrikki Stoolin tarinat* ja Topeliuksen *Maamme kirja* mutta myös Forsströmin *Yleisen historian oppikirja* sekä Carl Grimbergin *Sweriges historia för folkskolan*. (“Älä tapa!”, Väin. 31.3.1907, 148-149; “Mietteitä”, Väin. 15.7.1906, 548; “Historian opetuksen varjopuolista”, Murha on murha, 34-42; “Eräs historian oppikirja”, Väin, syyskuu 1910, 50; kasvatuksesta sotaisuuden edistäjänä ks. myös “Ikuinen rauha”, Väin. 16.10.1901, 171.)

Mäkinen piti johdonmukaisuuden puutetta yhtenä aikansa koulu- kasvatuksen suurimmista erheistä. Olihan perin epäjohdonmukaista, että oppilas, joka oli juuri uskonnontunnilla oppinut käskyn “Älä tapa”, sai äidinkiellentunnilla eteensä vanhan sotalaulun, jossa lausuttiin julki ihailu siitä, kuinka vihollisia oli kaatunut kosolti ja korppi oli saanut heistä ruokaa. (“Kuinka koulu voi...”, Väin. 14.6.1905, 162.) Myös Huhtalan mielestä oli kummallista, että peräkkäisillä historiantunneilla voitiin esitellä suurmiehinä Aleksanteri Suuri ja Sokrates, jotka poikkesivat toisistaan kaikissa suhteissa: “*Toinen teki koko elämänsä ajan pahaa ja kuoli juomarin kuoleman, toinen taasen vaikutti hyvää ja kuoli marttyyrina.*” (“Älä tapa!”, Väin. 31.3.1907, 149-150.)

Perustavin epäjohdonmukaisuus yhteiskunnassa piili siinä, että siviilissä murhat tuomittiin mutta sodassa hyväksyttiin, vaikka ne olivat molemmissa aivan yhtä julmia. Sodassa murhat saattoivat olla jopa siviilimurhia julmempia, olivathan ne massamurhia. (“Älä tapa!”, Väin. 21.10.1903, 206.) Tätä käsitystään Väinämöisen toimittajakunta joutui perustelemaan julkaistuaan etupäässä kouluille suunnatun *Wäinämöisen Runokokoelman*. Toimitukseen saapui nimittäin kirje, jossa runokokoelman kirjoittajia kritisoitiin

sen johdosta, etteivät he olleet ottaneet kokoelmaan mukaan esimerkiksi Vänrikki Stoolin säettä: *“Hän kaatui; mutta kuolemaa oi suloista, kuin kuolla saa noin loistehessa maineen.”* Toimittajakunta puolusti kantaansa sillä, etteivät he pitäneet sotaa ihannoivia säkeitä lasten koulukirjoihin sopivina. Asiaa ei muuttanut se, että säkeen oli kirjoittanut suuri runoilija, jota he muuten arvostivat. Toimittajien mielestä nerokin oli aikansa lapsi eikä voinut mitään sille, ettei omana aikanaan rauhan aatetta tuntenut.⁶

“Me emme saata ajatella opettajaa, joka vakauksessaan yhtenä tuntina opettaisi, että Raamattu kieltää wahingoittamasta lähimmäistään ruumiin ja hengen puolesta ja toisena asettaa oppilasten ihailtawaksi miehen, joka kehoitti niittämään ihmisiä, kuten niitetään ruista ja leikiten lausui korpin saawan niistä paistia.”

Väinämöisen kirjoittajakunta oli vakuuttunut siitä, että ihmiskunta edistyi jatkuvasti ja että myös Runeberg aikanaan työskenteli tämän edistyksen puolesta. He väittivät myös ymmärtävänsä, että heidän jälkeensä oli tuleva henkilöitä, jotka puolestaan hylkäisivät sen osan heidän mielipiteistään ja toimistaan, jossa he olivat tietämättään erehtyneet. Yhden sukupolven tavat eivät voineet siirtyä täysin toiselle sukupolvelle:

“Se olisi hengenwiljelyksen kuolema. Ei, ihmiskunnan täytyy aina kohota ja täydellisentyä tullakseen, waikkapa waan rahdunkin vuosisadassa, lähemmäksi alkujuurtansa, korkeuden Jumalaa. Ja me uskomme, että rauhan-aatteen edistäminen on sellaista kohoamista ja siksi olemme asettuneet myöskin sen palwelukseen.” (“Älä tapa!”, Väin. 21.10.1903, 206.)

Edistysuskossaan kirjoittaja peilasi 1800-luvun yleistä ilmapii-riä, ja myös pasifistien keskuudessa optimistinen edistysusko oli vahvasti esillä: sivilisaation ajateltiin kulkevan automaattisesti kohti rauhaa. Oli tyypillistä ajatella, että Euroopan maat olivat kehittyneet sille tasolle, että ne olivat “valmiita” järjestämään suhteensa rauhanomaisesti lakiin tukeutuen. (Cooper 1987, 45; Linden 1987, 412-413; Klinge 1994, esim. 202-208.)

Vänrikki Stoolin tarinoiden ja Maamme kirjan arvosteleminen osui 1900-luvun alkuvuosina kansallisesti arkaan paikkaan. *“Joka sitä uskaltaa, hänet pidetään tyhmeliininä, intoilijana, suurten miesten häväisijänä”*, totesi Kyösti Huhtala (*“Mietteitä”*, Väin. 15.7.1906, 549). Keskustelu kuitenkin jatkui, ja Huhtalan mukaan esimerkiksi Eino Leino oli liittynyt vuonna 1907 kansallisten merkkiteosten arvostelijoihin (*“Historian opetuksen...”*, Murha on murha, 47-48). Kysymys oli noussut keskustelun aiheeksi myös kansakoulunopettajia varten järjestetyillä yliopistollisilla jatkokursseilla. Siveysopin harjoitustunnilla oli väiteltä Vänrikki Stoolin tarinoiden soveltuvuudesta koulukirjaksi, ja väittelyn seurauksena eräs kansallisen itsepuolustuksen kannattaja oli kysynyt Opettaja-lehdessä opettajien mielipiteitä asiasta. (*“Rauhanliikkeen työmaalta”*, Väin., tammikuu 1910, 19.)

Huhtala itse huomautti lukijoilleen jälleen vuoden 1910 alussa, että *“kun lasten mieleen terotetaan raittiuden tärkeyttä, juoppouden seurauksia, irstaisuuden rikollisuutta, niin ei sel-laista henkilöä mielellään asettaisi ihanteeksi, henkilöä, ’joka suuteli ja surmasi ain’ yhtä hartaasti’, ja joka ’yön yli armasteltuaan, kengän riisui kullaltaan (kuka onneton kulloinkin oli hänen uhrikseen joutunut) ja wiiniä sen täynnä toi ja lähtömaljan joi’.*”

Tampereen opettajisto päätti yksimielisesti jättää Vänrikki Stoolin tarinat kansakoulujen lukukirjan luettelosta pois ja korvata teoksen Walistuksen Isänmaallisella Lukukirjalla. Tampereen kansakoulujen johtokunta ajoi kuitenkin hankkeen karille – se ei hyväksynyt päätöstä vaan vaati tarinat takaisin. (*“Huomioita”*, Väin., tammikuu 1910, 7.)

Lopuksi

Väinämöisen kirjoittajille yksilö edusti merkittävää muutosvoimaa, ja kaikki asiat yhteiskunnassa myös palautuivat viime kädessä yksilöiden tasolle. Sodasta Väinämöisessä kirjoitettiin

lähes aina yksilön näkökulmasta, ja valtioiden välisiä suhteita peilattiin yksilöiden välisiin suhteisiin. Väinämöisen pasifistien mielestä oli keskeistä muuttaa yksilöitä, jotta nämä puolestaan voisivat muuttaa valtioiden menettelytapoja. Ajattelutavassa heijastui selvästi monen kirjoittajan ammattitausta kansakoulunopettajana.

Tällä taustalla lienee ollut vaikutuksensa myös siihen, että kirjoituksissa koulukasvatukseen kiinnitettiin kotia enemmän huomiota, vaikka sekä koululla että kodilla ajateltiin olevan oman vastuunsa rauhankasvatuksesta. Koulukasvatukseen vaikuttivat myös manipuloiviksi koetut rakenteelliset tekijät, kuten oppikirjat ja kansallinen perinne. Sotaan ja rauhaan liittyvien arvojen muodostumisessa erityisesti historian ja äidinkielen merkitystä korostettiin. Huomionarvoista on, että rauhankasvatuksessa nostettiin esiin myös taloudellisten riippuvuussuhteiden tarkastelu, jonka ajateltiin johtavan sotaisuutta vähentävän solidaarisuudentunteen muodostumiseen. Tämä ajatus kytkee Väinämöisen pasifistit myös länsimaisen pasifismin traditioon, jossa kapitalistinen industrialismi ja militarismi koettiin vastakkaisiksi ilmiöiksi.

Lucina Hagman erottuu Väinämöisen kirjoittajakunnasta siinä, että hän kytki sodan selkeimmin miehiseen elämäntapaan. Toisia palveleva ja rakastava elämäntapa taas oli leimallinen naisille, joiden roolia uuden yhteiskuntamoraalin synnyttämisessä Hagman korosti vahvasti. Väinämöisen kirjoittajien mielestä sekä miehet että naiset kykenivät muutokseen ja heillä oli siihen myös velvollisuus.

Raittiutta ja rauhaa käsiteltiin Väinämöisen sivuilla yleensä toisistaan irrallisina asioina, mutta toisinaan myös näiden yhteyttä pohdittiin. Juoppous ja sota olivat molemmat Jumalan lahjoittaman elämän halveksimista ja sellaisena syntiä. Alkoholi rappeutti ihmistä sisäisesti, kun taas sota merkitsi yhteiskunnan rappiotilaa. Kun muistetaan, kuinka läheinen yhteys yksilöllä ja yhteiskunnalla Väinämöisen kirjoittajien mielestä oli, on alkoholin ja sodan linkittyminen samassa ajatusrakennelmassa helppo ymmärtää: yksilön ja yhteiskunnan rappiota oli mahdoton erottaa toisistaan.

Rauhaa ei typistetty ainoastaan valtioiden väliseksi "sodattomaksi" tilaksi, vaan käsite yletettiin tarkoittamaan myös ihmisen sisäistä tilaa. Rauhaa häiritsivät yhtä lailla huono omatunto, riidat ystävien kanssa, kansakunnan sisäinen epäsopeus kuin valtioiden väliset kiistat. Tällaisen näkemyksen rauhasta voi määritellä ilman muuta positiiviseksi rauhaksi. Erityisen selkeästi yksilön ja yhteiskunnan yhteyden toi esiin Lucina Hagman. Hänen mielestään se, mitä maailmassa tapahtui valtioiden välillä, oli täysin rinnastettavissa perheen sisäisiin asioihin tai pikkulasten keskinäisiin riitoihin.

Väinämöisen kirjoittajat uskoivat edistykseen. Heille sota ja juovutusjuomien nauttiminen olivat villiyden tunnusmerkkejä, kun taas rauha merkitsi kehityksen korkeinta päämäärää. Kamppailu rauhan puolesta oli samalla kamppailua korkeamman moraalin ja korkeamman ihmisyyden puolesta.

Lähteet ja kirjallisuus

Painetut lähteet

Hagman, Lucina, Kasvatus rakkauteen. WSOY. Porvoo 1900.

Murha on murha. Rauhanasian valaisemiseksi. Toimittanut Kyösti Huhtala. Väinämöinen. Tampere 1907.

Mäkinen, Aatto, Piirteitä rauhanliikkeestä. Osuuskunta Väinämöinen. Tampere 1905.

Väinämöisen runokokoelma. Etupäässä kouluja varten. Osuuskunta Väinämöinen. Tampere 1903.

Lehdistö

Naisten Ääni

(NÄ)

Väinämöinen

(Väin.)

Bonsdorff, Göran von, Päämääränä rauha.

Suomen rauhanliitto 1920–1979. Gummerus. Jyväskylä 1993.

Cooper, Sandi E, "International Organization and Human Rights Ideas of the European Peace Movement, 1889–1914" teoksessa *Mouvements et initiatives de Paix dans la Politique internationale 1867–1928. Actes du colloque tenu à Stuttgart 29–30 août 1985*. Edités par Jacques Bariéty et Antoine Fleury. Editions Peter Lang SA. Berne 1987, 37–58.

Harle, Vilho, "Sotien funktioista ja niiden vaihtoehtoista" teoksessa Vilho Harle (toim.), *Rauha, aate, historia. Kirjoituksia rauhanaatteesta historiassa*. Oulun yliopiston historian laitoksen julkaisuja. N:o 1, 1988. Yleinen aate- ja oppihistoria. Oulu 1988, 253–268.

Huxley, Steven Duncan, *Constitutionalist Insurgency in Finland. Finnish "Passive Resistance" against Russification as a Case of Nonmilitary Struggle in the European Resistance Tradition*. *Studia Historica* 38. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1990.

Kalemaa, Kalevi, *Suomalaisen rauhanliikkeen juuria*. Oy Kirjapaino Ab. Vaasa 1981.

Klinge, Matti, *Porvariston nousu*. Otava. Helsinki 1994.

Linden, W.H. van der, *The international peace movement 1815–1874*. Tilleul Publications. Amsterdam 1987.

Markkola, Pirjo, *Synti ja siveys: naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. SKS. Helsinki 2002.

Niemi, Juhani, *Kullervosta Rauhan erakkoon. Sota ja rauha suomalaisessa kirjallisuudessa kansanrunoudesta realismin sukupolveen*. SKS. Helsinki 1980.

Nokkala, Armo, *Tolstoilaisuus Suomessa*. Tammi. Helsinki 1958.

Santi, Rainer, *Sata vuotta rauhan rakentamista: kansainvälisen rauhantoimiston (IPB) ja muiden kansainvälisen rauhanliikkeen järjestöjen ja verkostojen historiikki*. Gummerus. Jyväskylä 1992.

Sivonen, Tuovi, "Modernin pasifismin synty ja kehitys ensimmäisen maailmansodan loppuun" teoksessa Jaakko Suolahti, Olli Vehviläinen, Markku Järvinen (toim.), Rauhanajatushistoriasa. WSOY. Porvoo 1970, 139–159.

Sulkunen, Irma, Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita. Karisto. Hämeenlinna 1995.

Sulkunen, Irma, Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Suomen Historiallinen Seura: Historiallisia Tutkimuksia 134. Gummerus Oy. Jyväskylä 1986.

Vares, Vesa, "Kulttuurin vai sotilaan aseinen? Porvarillisen pasifismin tausta ja sisältö vuosisadan vaihteessa sekä murtuminen vuoden 1918 sisällissotaan." Turun Historiallinen Arkisto 49, 1995, 279–302.

Viitanen, F. O., Kuljetulta taipaleelta. Kirjavia kuvia vuosien varrelta. Satakunnan Kirjateollisuus Oy:n kirjapaino. Pori 1919.

Virtanen, Keijo, "Sodan ja rauhan ongelma kansallisuusaatteen ja kulttuuri-ilmapiirin kehyksissä 1800- ja 1900-luvuilla", Turun Historiallinen Arkisto 38, 1982, 57–71.

Viihteet

¹ Kyösti Huhtala oli kansakoulunopettaja, joka raapusti usein myös Väinämöisen sivuille. Hän oli Väinämöisen toimitussihteerinä vuosina 1906–1907 ja toimituksen jäsenenä vuosina 1909–1910.

² Historiantutkimuksessa ei ole kansainvälisestikään juuri kiinnostuttu 1800-luvulla järjestäytyneestä rauhanliikkeestä. Poliittisen historian tutkijoiden silmissä rauhanliike on yleensä näyttänyt toimintana, jolla ei ollut suurempia seurauksia eikä vaikutusta todellisiin vallankäyttäjiin. Sosiaalishistorioitsijat ovat usein olleet kiinnostuneita vähemmän porvarillisista tai ideologiaaltaan aggressiivisemmistä liikkeistä. Sodanvastainen toiminta ja teoretisointi on monesti yhdistetty vain sosialisteihin ja toiseen internationaaliin. (Cooper 1987, 36.)

³ Johan Galtungilta on peräisin rauhan perinteinen erottelu

negatiiviseen ja positiiviseen rauhaan. Negatiivinen rauha tarkoittaa sodattomuutta kun taas positiivinen rauha lähtee ajatuksesta, että pysyvän rauhan voivat turvata vain yhteiskunnallinen tasa-arvo ja rakenteellisen väkivallan poissaolo. (Harle 1988, 265.)

⁴ Ensimmäisessä vuosikerrassa sivuja oli 204, ja sivumäärä lisääntyi lähes joka vuosi kunnes se vuonna 1906 hypähti korkeaan 880 sivuun. Vuoden 1907 keväällä lehden ilmestyminen lakkasi alkaakseen uudelleen lokakuussa 1909, josta lähtien Väinämöinen ilmestyi kuukausittain aina tammikuuhun 1911 asti. Tämän jakson aikaisten lehtien kokonaissivumäärä jäi alle sataan, mutta toisaalta rauhanasia oli toisen ilmestymisjakson aikana hyvin keskeisesti esillä.

⁵ Väinämöisen näytenumerossa mainittiin nimeltä seuraavat henkilöt, jotka olivat luvanneet avittaa lehden toimitusta kirjoituksilla tai neuvoilla: pastori D.J. Grönblad, opettajat J. Haavisto, K. Huhtala, T. Ikonen, K. Kaisla, R. Kuosmanen Aliina Sahlman ja Hanna Wesander, maisteri Ilmari Krohn, kirjuri R. Tuominen sekä lehtori E.S. Yrjö-Koskinen. Tosin myös työläiset – tehtaalaiset ja käsityöläiset – olivat lehden mukaan luvanneet apuaan, mutta heitä ei nimeltä mainittu. (Väin.5.12.1896, 1.)

⁶ Väinämöisen runokokoelmassa olikin luettavissa yhdeksän Runebergin runoa. Eniten runoja kokoelmaan oli saanut Olli Vuorinen (19 kpl). Kokoelmassa oli myös esimerkiksi 11 Topeliuksen runoa sekä seitsemän J.H. Erkon runoa. (Wäinämöisen runokokoelma I-II, 1903.)